

КРЕАТИВЛИК ШАХСНИНГ ЯНГИ МОДДИЙ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИ ЯРАТУВЧАНЛИК ХИСЛАТИ

МАННАБОВ Абдухамид Абдимажитович
эркин тадқиқотчи

Аннотация: Таълим муассасалари тингловчиларида креатив тафаккурни шакллантириш муаммосини таҳлил қилишда аввало биз ижод нима эканлигига тўхталиб ўтсак мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки креатив тафаккурнинг муҳим манбаи бу ижод ҳисобланади. Мақолада креативлик шахснинг янги моддий ва маънавий қадриятларни яратувчанлик хислатлари эканига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: Таълим, тингловчи, ижод, креативлик, креатив тафаккур, моддий ва маънавий қадрият, яратувчанлик.

Инсон фаолиятининг ўзига хос элементи сифатида ижодкорлик муаммоси қадимдан бошлаб чуқур ўрганиб келинмоқда. Педагогик қарашларда ушбу муаммога асосан икки хил ёндашув асосида муносабат билдирилган. Буларнинг биринчиси ижод бу “Худонинг инсонга берган инъоми бўлса, иккинчиси ижод онг маҳсули эканлиги билан боғлиқ.

Ижодий жараёни билишга бўлган дастлабки уриниш қадимги юнон файласуфлари томонидан амалга оширилган. Масалан, Афлотун “Борликдан мавжудликка ўтишни келтириб чиқарадиган барча нарса бу ижоддир” деган эди. Шунингдек, мутафаккир ижодни иккига ажратиб талқин қилади.

Булардан бири илоҳий ижод бўлса, иккинчиси инсонни тафаккур қудрати орқали намоён бўлган янги моддий ва маънавий қадриятлардир. Ўрта асрларда эса ижод муаммоси асосан теологик қарашлар орқали талқин қилинган. Яъни Худони яратувчи сифатларига алоҳида эътибор қаратилган.

Фома Аквинский давридан бошлаб ижод илоҳий моҳиятга интилган инсоннинг диний туйғуларини юксак ифодаси ва унинг онгини илоҳий ижоднинг тубига шўнғиши сифатида ифодаланган. Худди шу ёндашув объектив идеализм асосчиси Гегел қарашларида ҳам ўз аксини топган. Гегелнинг таъкидлашича, Худонинг ижодий фаолияти билвосита намоён бўлади: “Ижод - бу худонинг ўз-

ўзини такрорлашидир ва одамнинг ижодий фаолияти бу ваҳийнинг презумпцияси сифатида намоён бўлади халос”. З. Фрейд, Эд Хартман, К. Юнг ва бошқалар томонидан ижод бу инсоннинг онгсиз руҳий кечинмалари, маънавий-руҳий азобларини эркин намоён бўлиши сифатида талқин қилинади.

Кундалик ҳаёт тарзи кўпинча инсоннинг креатив қобилиятини пасайишига сабаб бўлади. А. Маслоу ҳам креативликни барчага хос туғма ижодий йўналиш, атроф-муҳитнинг таъсирида кўпчиликда йўқолиб кетувчи фаолият [1], - деб ҳисоблаган.

XX асрнинг ўрталарида Ж. Гилфорд ўзининг креатив тафаккурни ўрганишга бағишланган асарларида конвергент ва дивергент фикрлаш тушунчаларига алоҳида тўхталиб ўтади. Унинг фикрича, конвергент фикрлаш - зарур шартни ва вазифанинг талабларига жавоб берадиган ягона ҳақиқий нарсани топиб, муаммони ҳал қилишни таъминлайдиган фикрлашдир [2].

Дивергент фикрлаш йўналтирилган фикрлаш эмас, балки кенг фикрлаш қобилияти, яъни, объектнинг бошқа хусусиятларини кўриш қобилиятига эга бўлишдир. Бундай фикрлаш тафаккурда тўрт хусусиятининг устунлиги билан ажралиб туради. Биринчидан, бу ўзига хослик, аҳамиятсизлик, ифода этилган ғоявий ғоялар, интеллектуал янгиликка интилиш.

Пол Торренс креативликни тафаккур терминларида таърифлаб, ижодий тафаккурни “қийинчиликлар, муаммолар, ахборотдаги камчиликларни ҳис қилиш; шу камчиликларнинг гипотезалар тузилмаси, уларни текшириш ва баҳолаш, қайта кўриш ҳамда текшириш ва ниҳоят, натижаларни умумийлаштириш” сифатида тушунади. Умуман олганда, креативлик – янги, оригинал ғояларни яратиш, фикрлашнинг ностандарт шакли, берилган муаммоларга омадли ечимлар топишдир [3].

Креатив тафаккур эса революцион тафаккур бўлиб, у конструктив характерни ифодалайди. Э. Торренс фикрича, “креативлик” тушунчаси негизида қуйидагилар ёритилади:

– муаммони ёки илмий фаразларни илгари суриш;

- фаразни текшириш ва ўзгартириш;
- қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш;
- муаммо ечимини топишда билим ва амалий ҳаракатларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсирчанлик [4].

XX аср охири - XX аср бошларида яшаган кўплаб мутафаккирлар инсоннинг ижоддаги устуворлигини эътироф этадилар ва унда дискурсив ва интуитив ролни баҳолайдилар. Демак, А. Шопенгауэр санъатни инсон фаолиятининг энг юқори тури деб билган, чунки унинг фикрича, ижоднинг интуитив табиати ёки ундаги дискурсив онгнинг ўрни иккинчи даражали нарса билан боғлиқ деб баҳоланган. В. Соловьев эса ижод бу инсон менини акс этиши, шунингдек, яратилишдан хабардорлик деган бўлса, Н. Бердяев ижод “бу дунёнинг чегараларидан ташқарисидаги” мавжудликни англаш босқичи сифатида изоҳлайди. Ижод ҳақидаги қарашлар кейинчалик креатив тафаккур ҳақидаги назарияларни шаклланишига олиб келди.

Хуллас, “креативлик” тушунчаси “ижод” тушунчаси билан боғлиқ. Шахснинг ижодкорлик имкониятларини тадқиқ этишга бўлган ижтимоий буюртма креативлик муаммосининг алоҳида муҳимлигини белгилайди. Шахсий ижодкорликнинг динамик (ривожланиб, ўсиб борувчи) таснифланиши креативлик ва унинг асосий қирраларида акс этади. Бироқ, креативлик психология ва педагогика фанларининг белгиланган илмий категорияси бўлса-да, «креативлик» тушунчаси тегишли луғатларда муносиб дифференциясини топмаган ва ижод психологиясида етарлича аниқланмаган.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Maslow A. (1968), *Toward a Psychology of Being*, New York, Van Nostrand.
2. Guilford J.P. (1950), «Creativity», *American Psychologist*, 444-454.
3. Torrance, E. P. (1988), «The nature of creativity as manifest in its testing», in R. J. Sternberg (ed.), *The nature of creativity* (p. 43–75), New York, Cambridge University Press.

4. Torrance, E. P. (1968), «A longitudinal examination of the fourth-grade slump in creativity», *Gifted Child Quarterly*, 12, 195–199.